

Volledige participatie

Werk is een van de belangrijkste determinanten van persoonlijk welzijn. Het zorgt dat mensen zich nuttig voelen, een doel hebben, sociale contacten opdoen, onafhankelijkheid bereiken, inkomen verwerven om uitgaven te doen en zich kunnen ontwikkelen. Niet voor niets dus dat werk de belangrijkste sociaal-economische determinant van persoonlijk geluk is. Het afgeschreven doel van volledige werkgelegenheid dient daarom weer bovenaan de politieke agenda te komen. Mensen die niet werken zijn significant ongelukkiger dan mensen die wel werk hebben. Het hoeft hierbij niet noodzakelijk om betaalde arbeid te gaan, hoewel dat toch de meeste voldoening oplevert omdat zo in het eigen levensonderhoud wordt voorzien. Ook andere vormen van een nuttige sociale bijdrage verdienen volop waardering en steun vanuit de overheid. Iedereen dient in staat te worden gesteld om in de maatschappij te participeren.

Wat kan de overheid doen om volledige werkgelegenheid te bereiken? Ten eerste moet worden vastgesteld dat de beste manier om werkgelegenheid te bevorderen, groei van de productie is. Werkloosheid is een neveneffect van onevenwichtigheden op productmarkten. Stimulering van toekomstrijke productie is dan ook een goede strategie. Ten tweede dient opgemerkt te worden dat werkloosheid vaak veroorzaakt wordt door schokken, zoals nu de kredietcrisis van 2007-2010. De oorzaak van werkloosheid ligt dan ook primair bij product- en financiële markten. Door deze beter te reguleren, kan toekomstige werkloosheid voorkomen worden. Voorkomen is beter dan genezen. Want hoewel de politiek verschillende instrumenten tot haar beschikking heeft om werkloosheid te bestrijden, kennen ze allemaal hun beperkingen:

Monetair beleid (renteverlaging) kan bijdragen aan meer reële investeringen wat leidt tot meer banen. Het probleem is echter dat de EU-landen geen zelfstandig monetair beleid meer kunnen voeren omdat ze dit hebben overgedragen aan de Europese Centrale Bank (ECB). De ECB was altijd zeer terughoudend om de rente te verlagen omdat ze zich alleen druk maakt om inflatiebestrijding. Gedurende de kredietcrisis heeft ze herhaaldelijk de rente verlaagd, wat ook kon omdat de inflatie laag was, maar de verwachting is wel dat als de opleving begint inflatiebestrijding weer de enige prioriteit zal zijn en niet werkloosheidsbestrijding.

We hebben ook moeten constateren dat monetair beleid slechts zeer beperkt werkt om de economie te stimuleren. De lage rente van de ECB werd niet door banken overgenomen. Zij probeerden juist met hogere rentes spaarders te trekken om hun vermogen aan te zuiveren en bleven zeer terughoudend met het uitlenen van geld. Monetair beleid werkt dan ook beter om de economie af te remmen.

Fiscaal beleid (belastingverlaging of uitgavenverhoging door overheden) is een andere optie, maar ook hier zijn serieuze beperkingen. Ten eerste zal een financiële impuls onder het publiek deels uitgegeven worden aan importgoederen en daarmee niet of zeer weinig ten bate komen van de eigen economie en werkgelegenheid. Daarom hebben EU-landen ook ingezet op gecoördineerde actie door gelijktijdig afspraken te maken over een internationaal stimuleringspakket, wat slechts ten dele gelukt is.

Ten tweede zal een deel van de financiële impuls weglekken naar spaartegoeden op banken, in plaats van dat het uitgegeven wordt en zo de economie stimuleert. Dit zal des te meer het geval zijn als burgers in onzekerheid verkeren over hun toekomstige inkomen, bijvoorbeeld door oplopende werkloosheid. Verder, ten derde, zullen financiële markten onrustig blijven als er geen vertrouwen is dat contracyclisch beleid in een opgaande economie ook wordt toegepast. Gebeurt dat niet, dan zullen publieke schulden oplopen. De wereldwijd omvangrijke stimuleringspakketten hebben geleid tot een forse stijging van de overheidsschuld. Dit beperkt de ruimte voor verder fiscaal stimuleringsbeleid in de toekomst. Burgers en bedrijven zullen hier in hun toekomstige uitgaven ook rekening mee houden. Hogere publieke uitgaven leiden tot hogere overheidstekorten. Regeringen zullen meer moeten lenen wat de rente op kapitaalmarkten opdrijft, hetgeen private investeringen kan ondermijnen (*crowding out* in economenjargon). Dit gevaar moet echter niet overdreven worden. Empirisch onderzoek heeft echter uitgewezen dat er nauwelijks sprake is van *crowding out* (Pressman, 1995).

Een ander instrument is *loonmatiging*, een in Nederland beproefd recept om de werkloosheid laag te houden. Dit gebeurt langs twee wegen: door minder loonkosten blijven winsten hoger wat hogere investeringen mogelijk maakt. Daarnaast zijn lage loonkosten goed voor de concurrentiepositie. Toch kleven ook aan dit instrument nadelen. Ten eerste is het nauwelijks constructief als alle landen het tegelijk toepassen. En in een crisis is die kans zeer groot. Ten tweede zijn er economen die met recht wijzen op de

negatieve effecten op de vraagkant van de economie van dit instrument. Juist een gebrek aan effectieve vraag is de oorzaak van werkloosheid. De Nederlandse econoom Kleinknecht wijst sinds jaar en dag verder op de negatieve gevolgen van loonmatiging op de productiviteit omdat werkgevers bij lage loonkosten minder geneigd zijn te innoveren en te investeren in (arbeidsbesparend) kapitaal. Dit is echter een minderheidsstandpunt.

Niettemin moet het gevaar van inflatie waar neoliberalen zo graag op wijzen niet overdreven worden. Van een alsmaar oplopende loonprijsspiraal is in de praktijk geen sprake en eveneens zijn de kosten van het terugdringen van inflatie niet hoog (Stiglitz, 2002b). Eventueel kan een inkomenspolitiek uitkomst bieden, waarbij bedrijven fiscaal gestraft worden als ze de lonen te hoog maken. Maar beter is het om door onderhandelingen tot verantwoorde loonafspraken te komen. Een voorzichtig en weloverwogen fiscaal beleid waarbij consumenten aantrekkelijker gemaakt wordt bij verwachte oplopende werkloosheid, wat via multipliereffecten leidt tot meer werk, is dan ook een serieuze beleids optie om de werkgelegenheid te stimuleren. Sommige economen werpen hierop tegen dat fiscaal beleid niet zal werken. Burgers vermoeden dat bij een belastingverlaging om de economie te stimuleren, de overheid op termijn de belastingen wel weer zal verhogen. Ze zullen het geld oppotten. Werknemers doorzien de inflatoire effecten van overheidsbeleid en zullen meer lonen gaan eisen. Dergelijke *rational expectations* theorieën gaan uit van zeer rationeel gedrag van burgers terwijl uit onderzoek is gebleken dat burgers helemaal niet zo rationeel zijn. Er is sprake van onzekerheid, een gebrek aan kennis over de doorwerking van effecten en bovendien kijken burgers niet zo ver vooruit dat ze anticiperen op mogelijke politieke ontwikkelingen waardoor huidig beleid zou kunnen worden teruggedraaid. Bij een belastingverlaging zal altijd een substantieel deel verdwijnen in de spaarkassen, maar we leven ook in een consumptiesamenleving. Zo prudent zijn veel mensen niet.

Een ander nu populair instrument is dat van het vergroten van de arbeidsmarktflexibiliteit. Hoewel dit zeker een bijdrage geeft aan meer werkgelegenheid, kent ook deze weg serieuze beperkingen. De OECD schrijft voor dat lidstaten, in navolging van de VS, hun arbeidsmarkten moeten dereguleren om looninflexibiliteit tegen te gaan. Empirisch onderzoek heeft inmiddels aangetoond dat looninflexibiliteit niet zonder meer tot minder werkloosheid leidt. Er is geen bewijs dat OECD landen die meer hervormingen hebben doorgevoerd op de arbeidsmarkt hierdoor een lagere werkloosheid gerealiseerd hebben. Ook tussen hogere werkloosheidsuitkeringen en werkloosheid is er geen verband. Baker et al (2004) vinden zelfs geen correlatie die in de goede (positieve) richting wijst. Net zomin als er een hard verband is tussen de mate van ontslagbescherming en de organisatiegraad van vakbonden. Daarnaast laat empirisch onderzoek zien dat flexibilisering van de arbeidsmarkt tot een daling van de productiviteit. Dit reduceert immers de prikkel om te investeren in nieuwe technologieën. (Storm en Naastepad, 2008) Flexibilisering van de arbeidsmarkt juist de groepen onderaan de sociaaleconomische ladder hard heeft geraakt. Verlaging van het minimumloon om werkgevers te verleiden, heeft ook geen effect op de werkloosheid, blijkt uit empirisch onderzoek van de economen Card en Krueger. Hoewel die bevindingen niet onomstreden zijn, zijn veel economen er nu van overtuigd dat verlaging van het minimumloon geen effectieve methode is om werkloosheid te bestrijden. Het is niet zozeer dat deze te hoog zijn, maar dat werkgevers bevreesd zijn om langdurig werklozen aan te nemen. Die groep zal aantrekkelijker gemaakt moeten worden voor werkgevers door hen meer garanties te bieden en bijvoorbeeld de premies voor deze groep te verlagen. Dit kan ook zonder het minimumloon te verlagen. Versoepeling van de ontslagbescherming zal enig effect hebben, maar volgens het Centraal Planbureau zal het vooral de dynamiek op de arbeidsmarkt verhogen en niet zozeer het gemiddeld werkloosheidsniveau drukken.

Ook via belastingen kan werkloosheid bestreden worden door een verschuiving van belastingen op arbeid naar improductieve en immobiele bronnen. Door de belasting op arbeid te verlagen en de belasting op financiële speculatie, schadelijke productie en transport en vermogen evenredig te verhogen, wordt werkgelegenheid scheppen goedkoper, terwijl schadelijke effecten beter geprijsd worden.

Een verdergaande maatregel die tot in de jaren '80 nog op de politieke agenda stond is *arbeidsduurverkorting* (ADV). Dit instrument kreeg sindsdien nauwelijks nog aandacht tot een vorm hiervan, de deeltijd WW, tijdens de kredietcrisis werd ingevoerd. Werknemers die onder de deeltijd WW vielen gingen uren maken, werden verplicht geschoold worden en kregen hun loon uitbetaald uit de werkloosheidskas. Zo werd een oplopende werkloosheid tegengegaan. Van herverdeling van uren was bij de deeltijd WW echter geen sprake. Die optie verdient echter wel aandacht. Door herverdeling van werk

kunnen meer banen geschept worden. Maar dan moet wel aan enkele voorwaarden voldaan worden. Van belang is dat als de arbeidsduur verkort wordt, zo veel mogelijk herbezetting wordt gerealiseerd. Door bedrijfstijdverlenging kan de herbezetting verhoogd worden en capaciteitsverlies worden tegengegaan, iets wat in deze tijden van flexibilisering niet alleen mogelijk maar ook wenselijk is (Paping, 2003: 464-465). Ook moet voorkomen worden dat door een groeiende vraag naar arbeid uurlonen gaan stijgen, wat weer een drukkend effect op de baancreatie zou hebben. Dit dient dan ook via collectieve afspraken tussen sociale partners voorkomen te worden. Door productiviteitswinst die gepaard gaat met ADV (de mindere tijd per werknemer wordt efficiënter benut), kunnen de kosten ten opzichte van de productiewaarde verder dalen. Het is niet realistisch om te verwachten dat alle gekorte uren weer besteed gaan worden. Maar met goede afspraken blijken herbezettingspercentages van circa 60% zeker te realiseren, wat nog altijd veel banen oplevert. Arbeidsduurverkortings is geen panacee, maar kan wel een substantiële bijdrage leveren in de strijd tegen werkloosheid. Het instrument van ADV kan per sector worden overwogen, waarbij de discrepantie tussen vraag en aanbod van doorslaggevend belang is.

Arbeidsmarkten komen niet vanzelf tot een evenwicht. Bovendien verdwijnt er steeds meer werk naar het buitenland; niet alleen industrieel werk, maar ook steeds meer diensten. Hierbij komt dat technologische vooruitgang (gedreven door internationale concurrentie; de scheiding die economen aanbrengen tussen werkgelegenheidsverlies als gevolg van technologische vooruitgang en globalisering is een waterscheiding) tot verdere baanvernietiging leidt.

Veel wordt verwacht van omscholing en reïntegratie om de werkloosheid terug te dringen. Maar vele onderzoeken wijzen uit dat de effecten hiervan gering zijn, zeker als rekening wordt gehouden met verdringing en de mate waarin werklozen ook zonder hulp aan de slag zouden zijn gekomen. De kosteneffectiviteit (bespaarde uitkeringslasten tegenover meer werk en groei) is bovendien laag. Een maatwerk aanpak kan helpen, maar trajecten leveren niets op als er vervolgens geen banen zijn waar men terecht kan. Reïntegratie wordt nog veel te weinig selectief ingezet; miljoenen aan belastinggeld gaan verloren. Kwalitatieve werkloosheid, wat zichtbaar is in openstaande vacatures waarvoor werklozen ongeschikt zijn of te ver weg wonen, lijkt ook niet de grootste oorzaak van werkloosheid. Empirisch bewijs ondersteunt deze mogelijkheid niet; sinds de jaren '70 is de werkloosheid vooral het gevolg van een gebrekkige effectieve vraag. Er bleken relatief weinig onvervulde vacatures (King, 2001:75).

Zijn er geen meer kansrijke alternatieven die de overheid kan inzetten (naast het eerder besproken ADV)? Een instrument waar nog weinig gebruik van wordt gemaakt, maar wat mogelijkheden biedt, is *loondispensatie*. Hierbij mag de werkgever een werknemer minder betalen dan het minimumloon, namelijk alleen naar de geleverde productiviteit. De overheid vult het loon aan tot minimaal het minimumloon. Dit instrument, waar recentelijk een adviserende commissie onder leiding van de CDA-er Bert de Vries voor heeft gepleit, zou vaker ingezet kunnen worden, zodat werkgevers ook meer laagproductieve werknemers aannemen. Maar het panacee zal dit instrument ook niet zijn. Werkgevers staan over het algemeen zeer terughoudend tegenover moeilijke groepen, zeker met een arbeidshandicap. Er zijn al tal van stimulerende maatregelen beschikbaar (premiëkorting, no riskpolis, proefplaatsing, loonkostensubsidie) maar de effecten blijven beperkt. Werkgevers blijven hun maatschappelijke verantwoordelijkheid onvoldoende nemen. Zachte dwang moet dan ook niet langer uitgesloten worden. Het buitenland laat zien dat quota voor moeilijke groepen succesvol kunnen zijn. Vaak moeten werkgevers erkennen dat hun vooroordelen niet bleken te kloppen en dat beide partijen in tevredenheid samen kunnen werken.

Het kapitalisme kan niet goed zonder werkloosheid functioneren. Zonder werkloosheid kunnen werknemers onvoldoende gedisciplineerd worden en wordt de winstdoelstelling en de macht van de kapitaalbezitters ernstig aangetast. Vandaar dat het bedrijfsleven (of in marxistische terminologie de kapitalistische klasse), gesteund door politici, nooit zal streven naar volledige werkgelegenheid, tenzij dit betekent werken onder het minimumloon (de Work First programma's die aan populariteit winnen en steeds langer worden; in Nederland kan men bijvoorbeeld al maximaal 4 jaar op uitkeringsniveau werken). Binnen een kapitalistisch bestel zal er altijd een onderklasse zijn die de boot mist. Het is de taak van overheden deze klasse ook mee te laten doen, tegen een fatsoenlijk inkomen. Het recht op werk is geen radicaal linkse opvatting, maar een universeel recht dat is vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.. Verschillende topeconomen als Abba Lerner (1903-1982) en Hyman Minski (1919-1996) waren van mening dat de overheid de rol van *employer of last resort* (ELR) op zich zou moeten nemen voor iedereen die wil werken, maar geen werk kan vinden. Er zijn diverse voorstellen hiertoe

gedaan, maar terugkerend gegeven is een door de overheid beheerde pool van banen moet waarvan de omvang afhangt van de fase van de conjunctuur in de private sector. Mensen die tijdens een laagconjunctuur geen werk kunnen krijgen op de reguliere markt, krijgen dan een overheidsbaan tegen een minimuminkomen dat voor zowel de private als publieke sector geldt. Het werk in zo'n pool betreft vaak lokale gemeenschapstaken, waarbij gekozen wordt voor een decentrale benadering waarbij gemeentes in medebewind invulling geven aan het landelijk systeem.

Omdat arbeid in de vorm van loonkosten de belangrijkste component is van prijzen, wordt zo ook prijsinstabiliteit voorkomen. De theorie dat volledige werkgelegenheid met prijsstabiliteit mogelijk en wenselijk is, is uitgewerkt in vele publicaties van onder meer het *Center for Full Employment and Price Stability*. De theorie van de overheid als laatste werkgever is niet Keynesiaans in de zin dat de overheid volledige werkgelegenheid creëert onafhankelijk van het niveau van de geaggregeerde vraag (waardoor prijsinstabiliteit wordt voorkomen). Aanhangers van deze theorie stellen dat er geen inflatoire werking vanuit gaat omdat in een periode waarin prijzen dreigen te stijgen, bedrijven looneisen kunnen weerstaan als de optie bestaat om werknemers uit de arbeidspool van de overheid aan te trekken die immers een inflatie-onafhankelijk loon ontvangen. Het relatieve lage loon in de arbeidspool van de overheid geeft bovendien een prikkel om regulier werk te zoeken voor de meeste werklozen en concurreert over het algemeen niet met lonen in de private sector. Niettemin kan de positie van werknemers in sectoren met zeer gunstige arbeidsomstandigheden en weinig uren verbeterd worden door de beschikbaarheid van voltijdbanen in de arbeidspool van de overheid (Mitchell en Wray, 2005).

ELR is diverse keren met succes in de praktijk toegepast, bijvoorbeeld in Argentinië ten tijde van de crisis waarbij in 2002 21,5% van de beroepsbevolking werkloos was. De regering stelde het *Plan Jefes de Hogar* (Hoofden van huishoudens plan) in dat aan ieder hoofd van een huishouden met een minderjarig kind, zwangere vrouw of gehandicapt lid een baan aanbood in de publieke sector. Het plan zorgde voor werk voor meer dan 2 miljoen burgers. ELR voorstanders wijzen op de voordelen: het zorgt niet alleen voor werkgelegenheid, maar ook voor versterking van de publieke sector (meer veiligheid, beter onderhoud bijvoorbeeld), voor meer burgerschapszin en bovendien werkt ELR als *automatische stabilisator* (maatregel die schommeling in het nationaal inkomen vermindert). In tegenstelling tot re-integratiebeleid dat vaak aanbodgericht werkt en waarbij een tekort aan banen niet wordt opgelost, biedt ELR een directe oplossing voor de werkloosheidsproblematiek.

Een andere bedreiging van werkgelegenheid komt door handelsliberalisatie. Handelsliberalisatie kan banen vernietigen in ontwikkelingslanden als sectoren worden weggeconcurrerd. De groei die het gevolg was van het openstellen van handelsgrenzen heeft vaak niet geleid tot meer werk in ontwikkelingslanden. In tegendeel, in ontwikkelingslanden die een neoliberale koers hebben gevaren, is de werkloosheid toegenomen, evenals de inkomensongelijkheid. Professor Bhaduri uit India beschrijft in zijn boek *Development with dignity: a case for full employment* (2005) hoe in India de arme inwoners buitengesloten zijn gebleven van de welvaartsgroei als gevolg van het openstellen van grenzen. Groei werd met name gerealiseerd op exportmarkten voor grondstoffen. Deze markten zijn zeer concurrerend en om de productiviteit te verhogen is dan ook fors bezuinigd op arbeid: banen gingen verloren en salarissen gingen omlaag. Veel mensen die werk hebben kunnen hier niet of nauwelijks van rond komen. Bhaduri bepleit een beleid wat als hoofddoel het bevorderen van werk voor allen heeft. Dit moet bereikt worden door het stimuleren van groei van vooral binnenlandse markten en een breed publiek werkgelegenheidsprogramma. In 2005 is in India een dergelijk programma, het *National Rural Employment Guarantee*, van start gegaan: een werkgarantie voor alle huishoudens van tenminste 100 dagen per jaar om te beginnen tegen een minimumloon. Dergelijke programma's leiden volgens voorstanders niet alleen tot inkomsten en minder armoede voor de arme bevolking, maar ook tot productieve ontwikkeling en een hogere effectieve vraag die als een sneeuwbaaleffect tot nieuwe welvaart leidt.

Aanvullend beleid is nodig. Ook een basisinkomen zal het evenwicht op de arbeidsmarkt bevorderen. Uiteindelijk zal de overheid de rol van *employer of last resort* waar moeten maken: iedereen die geen werk kan vinden, krijgt na enige zoektijd werk van de overheid aangeboden.

maatregelen om werkloosheid te bestrijden:

- Werkloosheid is een neveneffect van ontwikkelingen op productmarkten. De beste weg om werkloosheid terug te dringen, is dan ook het stimuleren van productmarkten en wel die waar de

meeste toekomst in zit. Het energievraagstuk is de belangrijkste uitdaging van de 21e eeuw. Hier zal fors in geïnvesteerd moeten worden. Het is tijd voor een vergroening van de economie. Dat levert ook veel werk op.

- De traditionele instrumenten (monetaire en fiscale politiek en loonmatiging) kunnen allemaal helpen de werkloosheid te bestrijden, maar kennen belangrijke nadelen en leveren onvoldoende effect. Aanvullend beleid is noodzakelijk. Een participatie-inkomen is hierbij ook van nut (zie verder)
- Reïntegratie. Studies laten bij herhaling zien dat er nauwelijks of geen sprake is van een netto effect van reïntegratie: de baanzoeker heeft vaak de baan niet gevonden dankzij de reïntegratiedienst. Daarnaast is er forse verdringing: de gereïntegreerde cliënt krijgt een baan, maar ten koste van een ander. Dit laatste kan gerechtvaardigd zijn op grond van een eerlijkere verdeling van de werkloosheidslasten (als een langdurig werkloze de baan krijgt) én als degene die de baan krijgt gemotiveerd is. Een fors deel van het budget voor reïntegratie kan beter worden ingezet voor tijdelijke loonkostensubsidies voor groepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Voor een kleine groep zal ook dit geen duurzaam effect hebben.
- Quota. De gemeenschap staat het recht om winst te maken en geld te verdienen alleen toe als bedrijven ook hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Ondernemingen opereren niet buiten de samenleving: er komen quota voor moeilijke groepen op de arbeidsmarkt naar analogie van succesvolle ervaringen in het buitenland. Boete-inkomsten bij niet naleving worden gebruikt voor gesubsidieerde arbeid. Via CAO's worden bedrijven door "jobcarving" gedwongen om elementaire functies te scheppen door bestaande functies op te knippen en onderdelen hieruit samen te voegen.
- Loondispensatie. Als eenmaal een goed instrument is ingevoerd om de verdien capaciteit vast te stellen, mogen bedrijven gebruik maken van de mogelijkheid om minder dan het minimumloon te betalen, waarbij het participatie-inkomen aanvult.
- Herverdeling van werk met behoud van loon (meerjarige bevrozing voor zittende werknemers). Arbeidsduurverkorting (ADV) wordt in CAO's afgesproken om werkloosheid tegen te gaan. Zeker als dit gekoppeld wordt aan bedrijfstijdverlenging en afspraken over het tegengaan van overwerk, is het mogelijk, zo blijkt uit eerdere ervaringen, om arbeidsduurverkorting te realiseren met minstens 60% herbezetting. Dit kan honderdduizenden banen opleveren en behouden die anders verloren zouden zijn gegaan. Een kortere werkweek levert niet alleen meer banen op, maar sluit ook goed aan bij de wens van veel werknemers om korter te werken. Toepassing wordt per sector bezien.
- Schoolverlaters en scholieren met een praktijkopleiding krijgen een garantie op een stageplek binnen de sector waarvoor ze opgeleid worden. Bedrijven en de overheid zorgen samen voor financiering en bepalen de instroom in opleidingen.
- Publieke banen (overheid als *employer of last resort*). Erkend moet worden dat er altijd een groep zal zijn die niet op de reguliere arbeidsmarkt aan de slag kan. Meer re-integratiegeld wordt dan ook ingezet voor de creatie van publieke banen die na een ingroeipad betaald worden op minimumloonniveau. Dit kan in de vorm van banenpools door de overheid zoals voorgesteld in ELR-voorstellen. Langdurige werkloos moet uitgebannen worden; iedereen levert uiteindelijk een maatschappelijk nuttige bijdrage (wat iets anders is dan boodschappentassen inpakken of bezoekers welkom heten in warenhuizen; we moeten wegblijven van verpaupering van arbeid)
- Tegelijk worden individuen die niet of weinig werken en geen onderwijs of substantiële zorgtaken hebben (voor jonge kinderen bijvoorbeeld) via belastingmaatregelen geprikkeld om meer te gaan werken.
- Ook wordt ingezet op verhoging van de productiviteit. Dit leidt tot een verplaatsing van werkgelegenheid van de private naar de publieke sector en creëert bovendien de mogelijkheid van meer vrije tijd zonder welvaartsverlies.
- De politiek van loonmatiging wordt verder gedifferentieerd in CAO's. Ook wordt bevorderd dat een groter deel van het loon winstafhankelijk wordt (terwijl er kritischer gekeken wordt naar vaak oneerlijk toegepaste prestatiebeloning). Dit bevordert ook de werkgelegenheid. Een deel van de bovengemiddelde loonstijgingen wordt wel afgestaan aan een solidariteitsfonds. Dit geldt van de relatief begunstigde werknemers wordt dan wel herverdeeld onder andere werknemers, dan wel ingezet voor publieke doeleinden.
- Tekorten in de publieke sector (met name zorg en het onderwijs) worden ten eerste tegengegaan door verbetering van de arbeidsvoorwaarden. Dit hoeft niet altijd loonsverhoging te betekenen.

Hogere lonen kunnen er ook toe leiden, zo blijkt bijvoorbeeld in de zorg, dat men minder uren gaat werken. Goede secundaire arbeidsvoorwaarden (prettige werktijden, niet te hoge werkdruk, mobiliteit) zijn minstens zo belangrijk. Als dit onvoldoende werkt, zullen aanvullende maatregelen worden getroffen, zoals grootschalige omscholings- en (zij)instroomprogramma's (ook voor werklozen) of zelfs meer numerus fixussen zodat meer gekozen wordt voor studies gericht op de publieke sector. Tegelijk zal er meer ruimte en geld vrij moeten komen voor mantelzorgers, zodat het beroep op de professionele zorg voorkomen wordt (bijvoorbeeld opname van dementerende ouderen in verpleeghuizen). Informele en formele zorg zullen beter op elkaar aangesloten moeten worden. Minstens zo belangrijk, ten tweede, is investeren in een hogere productiviteit en arbeidsbesparende technologie zodat de vraag naar arbeid afneemt. Dit laatste zal wel leiden tot kwaliteitsverlies. Ten derde kan een vergroting van de beroepsbevolking bijdragen aan dreigende tekorten. Verhoging van de AOW-leeftijd, rekening houdend met het arbeidsverleden en de werklast, is ook hiervoor van belang.

- Iedere sector kent een sectorraad die de samenwerking tussen bedrijven uit dezelfde sector dient te bevorderen. Hierbij kan gedacht worden aan gezamenlijke investeringen in onderzoek en opleidingen, maar ook afstemming van productiedoelen opdat overproductie wordt tegengegaan. Bij wet wordt ook geregeld dat er per sector een solidariteitsfonds komt, gevoed uit een percentage van de inkomsten. Dit fonds heeft tot doel werkgelegenheid te creëren voor moeilijk plaatsbare groepen, evenals stageplekken.
- De uitverkoop van Nederland wordt gestopt. De overheid gaat veel strenger toezien op buitenlandse overnames. Te veel van deze overnames hebben niet geleid tot betere dienstverlening, maar wel tot werkgelegenheidsverlies. Bij veel verkopen was sprake van mismanagement. Te vaak waren overnames met name ingegeven door belangen van aandeelhouders, topmanagers en adviseurs die enorme bedragen aan de verkoop overhielden. De meeste Nederlanders waren bovendien tegen de uitverkoop van Nederlandse merken als Nuon, Grolsch, Nutricia, Essent, Bijenkorf, V&D en vele tijdschriften (Tamminga, 2009).

